

„NEM ÉR A NEVEM”
Villányi László: *Kimméria*.
Lévai Ádám grafikáival

Villányi László a Nyitott Műhelyben tartott könyvbemutatón elmondta, hogy tizenhat éven át érelődött benne a *Kimméria* című kötet. De aki nem halotta e szavakat, az megtalálhatja a műben, igaz, művészi szöveggé transzponálva ezt a vallomást: „Kutatással telt életem kétszer nyolc esztendeje.” (117.) A „kutatás” megfogalmazás az elbeszélői vagy költői éntől származik, és szerény, talán önironikus áthallást sejthetünk benne. Fogas kérdés, hogy költői vagy elbeszélői ént véltünk vezetőnknek ebben a szövegben. Amikor a *Kimméria* című könyvet kézbe vesszük, olvassuk, többször is elolvassuk, sokáig nem értjük, míféle játékba avatódunk bele, amikor elmélyülünk a tetemes, sőt, szerteágazó műveltséganyagban, amely egyszerre vonz és eltaszít magától, mert érezzük, sántít minden idézet, minden hivatkozás, argumentáció. Nem fontos, hogy hiszünk-e vagy sem a mesélőnek, sokkal inkább érdekel az, hogy ha mégoly rejtőzködő módon is, de miről szól, mit mond el nekünk ez a műfajilag első pillantásra nehezen meghatározható alkotás?

Az lenne a legjobb, ha előfeltevések s félelmek nélkül elfogadnánk, meghallgatnánk azt, aki e kötetet nekünk elmeséli, aztán pedig megpróbálnánk értelmezni az ővele megtett kulturális utazást. Nem kell tartanunk tőle, egészséges, épkezláb férfiember e kötet beszélője, aki önmagát és a külvilágot olyan alapossággal és elmerengve figyeli, hogy lekési a vonatot, a buszt, a barátokkal megbeszélte találkozást, és hirtelen kiesik a valóságos térből és időből. Az első meghökkentő érzésünk tehát az, hogy bármilyen banális élethelyzetben, bármelyik pillanatban átléphetünk a fantázia világába, ahol azonban művészileg nem mindenki mozog otthonosan. Az elbeszélő mindent megtesz, hogy kedvenc helyét, a tavat és annak környékét a legkülönfélébb történeti, mitológiai, irodalmi, művelődéstörténeti szempontból bemutassa az olvasónak, ám tudós magyarázatai mögött jól körülhatárolható, érzékeny lírai én rejtőzik. De nemcsak rejtőzik, hanem időről időre meg is mutatkozik. A kétféle elbeszélői én között számos kapcsolódást, és egy közös vonást észlelünk: a női nem iránti hol tudós, hol érzéki érdeklődést és hódolatot. A kétféle „hang” hol szétválik, hol egybeolvad, de ott van még ezenkívül egy másik játék, a játék a valósággal, például a valóságban létező személyek, barátok is megjelennek más-más korokban, különös helyzetekben. (Például Karátson Endre [115.], Jász Attila [93.],

vagy Görgey Guido [127.] és a mások által méltatlanul elfeledett Mózsi Ferenc [157.]

Első megközelítésben: olyan történetet olvassunk, amely egy topográfiailag azonosítható tónak (tatai Öreg-tó) és környékének a történetét és hiedelemvilágát idézi fel. Ha azt mondom, történet, máris számos kérdés merül fel, közöttük a kauzalitás, konszekutív elrendezés, időbeliség. Ha engedek az érzéseimnek, a benyomásaimnak, akkor olyan álmodozó mesélőt hallok olvasás közben, aki képes minden korábban írásban rögzített, vagy a szájhagyományban fennmaradt (folklor, hiedelemvilág) történetet átírni, kifordítani, újraköltetni. És eközben nem áttal kútfőkre, forrásokra hivatkozni.

A kötetet bárhol fel lehet lapozni, fejezetei nem hagyományos módon alkotnak egységet. Valamiféle történeti-időbeliség föllelhető benne, a 19. századig bezárólag, de nem evilági, és nehezen körülírható az a képzeletbeli tér-idő, amely kibomlik előttünk e könyv olvasása közben. Mivel az elbeszélő lekéste a vonatot, elmulasztotta a találkozást a tíz chiméra rajzát öneki megmutatni szándékozó grafikus barátjával (a valóságban a kötet illusztrátorával, Lévai Ádámmal), magára maradva, a tó partján bókászva valamiféle köztes, félig éber, félig látomásos állapotba kerül. Egyszer csak megjelenik a Tó Lénye, egy sok formában testet öltő nőalak. „A vízből kiemelkedett a Lény, felvillantva száz és száz lány gyönyörűséges arcvonását...” (7.) Annyira rabul ejti a látvány, hogy úgy dönt: „Feladom eddigi életemet, s *Kimmériába* költözöm, (...) vittem magammal könyvtáramat.” (15.) A mű látszatra arról szól, hogy ez az egyelőre elbeszélőként nevezhető férfi (hiszen megtudjuk, ki ő, csak később) olvasmányélményei, illetve kutatásai révén megpróbálja értelmezni a jelenséget: a Tó Lényét, annak egész geneziséjét. Hogy ez a játék formai vagy filológiai értelemben is hihető (félreérthető) legyen, a könyv két részre oszlik: a szövegtestre és a jegyzetekre. A „jegyzetek”-ben hiába keressük a kiegészítő, magyarázó funkciót, a korpuszban foglalt történetek indáznak tovább, még jobban összezavarva a hiszékeny olvasó fejét. A chiméra–kimmér rokonásgról annyit tudunk, hogy a chimérák valószínűleg magukba szívták a kimmérek tudattalanját: „...a chimérák (...) rendhagyó megtestesülései a kimmérek tudatalattijának.” (85.) — amelyből pedig óvatosan arra következtethetünk, hogy a kimmérek tökéletesek és ártatlanok. A kimmérek az emberi szem számára láthatatlan (83.) külső megkülönböztető jegyeket viselnek: a szemük színe felemás és a hajukban egy tincs is más színű, és mint fentebb is említettük, rejtélyes kapcsolat fűzi őket a chimérákhoz: „A kim-

mérák tehát nem tévesztendő össze a chimérákkal, bár kétségtelen tény, hogy különös szimbiózisban éltek...” (11.), vagy máshol: „...a kimmér vallás és filozófia (...) beépült a nyugati kultúrába...” (79.), megint másutt: „A huszadik század elején (...) a kimmér vallás és filozófia (...) visszaszorult a kollektív tudattalanba” (81.), és beszél még országról, Kimmériáról is, vagyis e három szálból szövődik a narráció. Eksztatikus álomvilágban találjuk magunkat, de csak akkor, ha képesek vagyunk az irodalmi (Vergiliustól Janus Pannoniuson, Kleisten, Rilken, Cvetajeván, Kafkán át Borgesig és Julio Cortázarig), filozófiai, folklór ismeretanyag átköltött világában megmártózni, és felhagyni a valósággal való beazonosítás buzgal-mával, mint ahogyan e sorok írója tette kezdetben.

A képzeletbeli világ kettős, majd később hármas olvasatban tárul elénk: részben a költő-elbeszélő olvasmányélményeinek átiratai, a történelmi (Mátyás, Zsigmond és egyéb királyok udvara, a Kultúra legfőbb helye a Tó) „tanúságtételek” (a világ számos nagy írója járt a Tó partján, vagy halott, írt róla) részben a saját képzelete, személyes élményei, gyerekkori emlékeinek álomszerű megidézései révén, részben pedig a grafikus barát chiméra-rajzainak ihletésére született szövegek segítségével. Mint láthatjuk, bonyolultan építkező műről van szó, melynek műfaji meghatározásától erősen óvakodunk. Inkább arról szólnánk, hogy mi-féle álomvilág ragad magához minket; hasonlót ér-zünk, mint az a kisfiú, aki kibújik a gumiabroncs-ból és felfedezi a víz alatti csodavilágot. „...a biztonságosnak hitt gumiról a víz alá csúsztam, az ijedségtől nyitott szemmel, s egy hajósok testéből felépül-ő hajót láttam, vagy fordítva is lehet mondani, egy élő hajót hajósok nyúlványvaival.” (111.) Ebben a képbén mindenki a gyermeki múltóra ismerhet, arra az időre, amikor a valóság és képzelet nem hasadt még ketté, amikor a szépség és szörnyűség, a félelemnélküliség és valami genetikailag kódolt félelem osztatlan egészet alkot. A felnőtt-tudat már képtelen lemerülni a gyermekkor e rétegébe, csak egy költő segítségével álmódhatjuk bele magunkat e lelki-érzelmi állapotba, ahol szó sincs szépelgés-ről, mert amit ez a kisgyerek lát, maga a rettenet: (véltetően) oszló emberi testek alkotnak hajóformát a vízióban. E parányi képből hirtelen ráláttunk az egész műre, és talán most megértettük: a fájdalom- és szépségélményben fogant fegyvelmezett, de ugyanakkor végtelenül érzéki költőiséget. Most már a szöveg-együttesben is meglátjuk a Nő avatott ismerőjét, a magyar költői hagyományunkból fájdalomosan hiányzó trubadúrköltészetet.

Ki is ő, e költő, aki spiritualizált, ugyanakkor izzó erotikát és nőklutust teremt? Vértete a tudás, amellyel kideríti — hát persze, hogy át kell hozzá írnia a gondolkodástörténetet, a magyar és a világirodalmat is! —, hogy Kimméria, a kimmér

nép, a Nő és a Szerelme tiszteletén alapuló közösség megszülethessen. Most már nyugodtan ki merjük jelenteni, hogy — bár képzeletben magát kimmérnek tételezi („...de hiszen te is kimméra vagy. Nem kellett tükkör, tisztában voltam arcom furcsaságá-val.” 12.) — nem teljesen kimmér és nem is névtelen költő beszél, hiszen a „jegyzetek”-ben közöltek alapján tudjuk, a magát Vivaldi leszármazottjának tekintő Villányi László vezet be minket költői világába, oda, ahol minden tudás, varázslat és a gyönyör forrása is a Nő. Olyan erotikus líra rejtőzik a sok körülírás mélyén, amelyben feltétlen — és talán sérülékeny — nőtiszteltet tárul fel előttünk. S hogy mennyire érzékenyen fordul a Nőhöz a költő, azt mi sem mutatja jobban, mint az, hogy maga a szerelmi aktus, mint a férfi és a nő fizikai egyesülése nem szerepel ennek az erotikától szó szerint „áttitatott” szövegben. Amiről viszont a lehető leggyakrabban esik szó, az a nők azon testrésze, amely a gyönyör legnagyobb forrása és tárháza, kizárólag azoknak, akik e „hangszeren” játszani tudnak. Már egy korábbi, *Vivaldi naplójából* című verseskötetben (Orpheusz Kiadó, Budapest, 1997) elképedtem a „vonó” metafora-leleményen, amely mindenféle érzékenység (a lélek — az idegek — az érzékek húrjai feszülnek ki rajta...) fallikus, de egyúttal női attribútumát lehetett felismerni. A szexualitás fizikailag egyszerre jelen való, ugyanakkor szubtilis, érzékileg legies, szinte szemünk előtt elvaporáló költői megfogalmazását tartom e kötet legfőbb értékének.

A *Kimmériát*, amely — mint korábban említettük — több korábbi vers- és szövegrészletet tartalmaz, a Vivaldi-kötet folytatásának, vagy inkább időben-térben kötetlenebb és szerteágazóbb kiteljesedésének érzem. Hogy e feltételezésemet némileg alátámasszam, hadd hivatkozzam Villányi László *Változatok a szeméremre* című (a Parnasszus című folyóiratban önálló műként már évekkor ezelőtt megjelent) versére, amely nem talált volna helyet a „Vivaldi-líra” homogén világában. Itt, ebben a szövegkontextusban (178–179.) egy ismeretlen taitai család dédapai verses naplójából vett, 19. század végén kelt versrészletként szerepel. Mind formai, mind tartalmi szempontból pártatlan ez a kötet függelékébe illesztett finomság. Első benyomásra megmosolyogtató paradoxon ez a pár strofa a „nyelvről”. Arról, hogy a nyelv mint jelrendszer kommunikációja mennyire másodlagos két ember egymásra találása vagy egymásra hangolódása szempontjából. Az elkopott szerelmi kép-klisék mind együtt vannak, az éjtel, a telihold, a hegy, a tó, ám a történés és a megfogalmazás módja: a férfi-monológba illesztett elképzelt dialógusban, a szóhasználatban egyszerre ott a nyers érzéki valóság és az élmény-párlat. E verseszéd mintha izgalmasabb lenne a Vivaldi-Apollo arisztokratikus

erotizmusánál. Lassított, majd le-leálló filmkockként érzékeljük a képeket, de összefüggő képsort nem látunk, a kihagyások miatt. Az ellipszis éppen a figyelemfelkeltés egyik retorikai alakzata, és e kimetszések „hidegfejű” alkalmazása teszi elmosódottá, elemeltté, némiképpen talányossá is az egyébként mindenki által ismert pettingelést. „Fent állt a lépcsőn, így tökéletes magasságban / mikköndhetett szám, ahogyan az övé is, / amikor már álltam, s lelkesen alkalmazta a kimmér fogást; / de nem bizonyult elég tartónak, ezért jobb híján / a tó langyos vizével tisztogatta virágos ruháját, / finom, vígasztalt ondómra célozva, szemérmesen.” A harmadik sor végi pontosvessző (mindig) a szünet, az elakadás jele, tehát itt (szándékoltan) megbicsaklik a versbeszéd, és csak a jó ég tudja, mit és hogyan ügyetlenkedett el a fiatal lányka a pásztorórán. Ez a picike homály, úgy látszik kell, hogy ráérezzünk arra, hogy mellékes, ami kimaradt, nézzük inkább a sötétben fölfénylő ruha pontos leírását: a „virágos ruha” metonimikusan utal a nőre, és a nő-virág népköltészetből ismert metaforát is magában foglalja. Vagyis, egyszerűen szólva, nemcsak itt, ebben a mikrorészletben, hanem az egész versben: nem a férfi élvezete az elsődleges, a nő örömről, a nő fértől kapott gyönyöréről szól általában véve is a kötet legbelső, legrejtettebb rétege. És nem tudunk nem gondolni Rilke rózsájára: a nő legrejtettebb titkához hozzáférni igazi férfimunka, mindenki téved, aki mást hisz. A *Kimmériában* e kérdést több oldalról is körbejárja a költő, és nem lehet eléggé becsülni azt, hogy Agrippa von Nettesheim 1529-ben publikált művét, *A női nem nemesrendűségéről és kiválóságáról* leporolja, előhossa a feledésből. (Természetesen mint minden más, művébe olvaszott „idegen” szöveggel, Villányi a maga kedve szerint

bánik vele.) Itt olvashatjuk, hogy „a férfi és a nő közötti fiziológiai eltérések a nő felsőbbrendű finomságát bizonyítják”.

A könyv aranymetszésében a *Vivaldi titkos naplójából* (71–75.) áll. A *Vivaldi naplójából* megismert, a melankóliából kiérlelt szépség és harmonikus hangzatok feszültsége — mint főtebb, más aspektusból már utaltunk rá — most feloldódni látszik. A négy évszakot, a négy természeti ciklust betöltő szeretkezés azt sugallja, hogy a szerelem, a gyönyör örök. Ezenfelül: a nő és a férfi, a hegedű és a vonó egymást egészíti ki: „Tömérdék több felvonásos operát teremtünk, a kettős kék / végtelen sorát.” (71.) A versciklusban megidézett szerelmespár gyönyöre a természet és a művészet (alkotás) kettős foglatában fokozódik, jut a tetőpontjára, és kezdődik újra el. Az élmény ugyanakkor eltávolító, reflektált is, és a következő kép Platónat juttatja eszünkbe: „Bevilágított a telihold. Nézhettem a falon, ahogy / Vonóm árnyékához közelít ajka árnyéka.” (75.)

De vége a mesének, visszatérünk a tóparti képhez, és az *Utószóban* visszazökkenünk a mindennapi éniünkbe és melankolikus létünk valóságába. „Majd látom, amint eloldja biciklijének láncát a lámpaoszloptól.” (117.) De a világ leghétköznapiabb látványában is ott a költészet, az erotikus jelekkel telített szépség. Ezenfelül a lánc és az eloldódás, az oldás és a kötés eme hétköznapi képében valamely metafizikus szomorúság rejtőzik. Az a zsigeri tapasztalat, hogy minden biztonsághoz lánc kell, s minden odaláncoltság a szabadulást keresi, és nincs feloldás e létünkben gyökerező ellentmondásra... (*Kelet Kiadó*, Budapest, 2014)

RÓHRIG ESZTER

FENNÁLLÁSÁNAK 80 ÉVES JUBILEUMA ALKALMÁBÓL
A VIGILIA FOLYÓIRAT
IRODALMI ESTET RENDEZ

2015. március 3-án, kedden 17.30-kor
a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Könyvtárában
(1052 Budapest, Piarista köz 1. II. emelet)

Felolvasnak: Dobai Lili, Győrffy Ákos, Iancu Laura, Jász Attila és Lackfi János
Közreműködik: Tóth Barnabás (cselló)
Házigazda: Lukács László főszerkesztő és Bende József szerkesztő